

УДК 656.835.11(497.11)“18/19“:32

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6242019.8>

Прегледни рад

Зоран Б. Радоњић

Народна скупштина Републике Србије, Београд

ФИЛАТЕЛИЈА И ПОЛИТИКА – УТИЦАЈ ПОЛИТИЧКИХ И ДРУШТВЕНИХ ДОГАЂАЈА НА ИЗГЛЕД ПОШТАНСКИХ МАРАКА У СРБИЈИ

Сажетак

Рад се бави анализом утицаја политичких и друштвених догађаја на политику издаваштва српске (и југословенске) поште када су у питању поштанске марке као хартије од вредности које служе као доказ о плаћеној поштанској услузи. У раду се полази од претпоставке да је тај утицај одувек био изражен, имајући у виду да је поштанска служба у Србији од оснивања до данас увек била организована као јавна служба. Методама анализе садржаја и квантификације, извршен је увид у издавачку продукцију почев од 1866. године када су објављене прве српске поштанске марке, па до данашњих дана, уз приказивање најкарактеристичнијих примера. На основу истраживања, може се закључити да је одраз политичких и друштвених токова у држави одувек био у већој или мањој мери изражен на поштанским маркама, те да оне као такве могу представљати значајан помоћни извор података у друштвеним

наукама, али да и саме могу бити предмет научног проучавања.

Кључне речи: пошта, Србија, филателија, политика, друштво, уметност, 19. век, 20. век.

Жеља за међусобним комуницирањем једна је од исконских људских тежњи. Развојем цивилизације и научних достигнућа, јављају се све организованији и ефикаснији системи преноса информација, који постају темељ уређених држава. Међутим, тек 1840. године у Великој Британији јавља се изум који ће утемељити поштанску службу у савременом смислу речи. То је била поштанска марка, комадић папира који се лепио на пошиљку као доказ да је пошиљалац платио услугу преноса своје пошиљке. Тај моменат означио је почетак све живљег поштанског саобраћаја, који је био један од иницијалних процеса глобализације. Поштанске марке временом осим пуког доказа плаћених поштанских такса, попримају и друге функције: да пропагирају, да информишу и да образују.¹ Уз повећање броја националних држава, све то доприноси све већем интересовању јавности за саму поштанску марку, те се временом појавила филателија као посебна врста хобија сакупљања и проучавања поштанских марака, која је развила сопствену терминологију блиску научној, а такође постала и уносно тржиште купопродаје и размене поштанских вредносница. Имајући у виду чињеницу да поштанска делатност по правилу спада у домен државних надлежности и да је најчешће организована као јавна служба, намера овог рада је да на примеру Србије испита степен утицаја политичких и друштвених догађаја на мотиве који су коришћени за израду поштанских марака, користећи се методама анализе садржаја и квантификације, увидом у издавачку продукцију поштанских вредности.

Поштанска служба у Србији има дуге корене: „У време оба српска устанка (1804. и 1815. године), али и у годинама непосредно потом, власти у Србији су организовале поштански саобраћај у складу са могућностима и условима. [...] Иако званично у вазалном односу са Турском, Србија добија право да

¹ Vesna Dimitrijević: *Istorijsko na poštanskim markama*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 1999, стр. 27-28.

организује сопствени поштански саобраћај након Хатишерифа из 1830. и 1833. године. [...] Пошта Србије рођендан бележи 25. маја 1840. године, када је у Београду отворена прва државна пошта за јавни поштански саобраћај“.² Ипак, прве српске поштанске марке појавиће се у употреби неколико деценија касније, 1866. године. Читавих наредних пола века, српска поштанска издања неће излазити из оновременог класичног светског клишеа приказивања елементарних националних симбола – државног грба и владара из династија Обреновић и Карађорђевић. Тек 1904. године, на стогодишњицу Првог српског устанка, појавиле су се прве српске поштанске марке које нису имале ове мотиве, али ни оне нису нацртима одударале од претходних, јер је на једној био вожд Карађорђе уз свог унука краља Петра, а на другој устанички скуп у Орашцу. (Слика 1)

Слика 1 – Поштанске марке Кнежевине/
Краљевине Србије 1866-1921. године

Слева надесно: Марка са грбом Кнежевине Србије, прва српска поштанска марка (1866); Марка са ликом кнеза Михаила (1866); Марка са ликом краља Милана (1880); Марка са ликом краља Александра (1901); Марка са ликовима војда Карађорђа и краља Петра поводом стогодишњице Првог српског устанка (1904).

Извор: *Каталог поштанских марака југословенских земаља 1991*, Југомарка, Београд, 1991.

Завршетак Првог светског рата довео је до стварања нове државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Настала у моменту када ратни вихор још увек није био у потпуности

² Драган Деспотовић: *Историјат поште и поштанских марака*, IPRESS, Београд, 2002, стр. 5-6.

окончан, нова држава се још дуго налазила у својеврсном стању несређености, а то се рефлектовало и у поштанском саобраћају, где су две и по године након уједињења још увек биле коришћене (чак и штампана нова издања) марке Краљевине Србије, односно прештамповане аустроугарске. Тек почетком 1921. године појавила су се прва редовна издања са називом нове државе, који је био исписан на оба званична писма, ћирилици и латиници. И у новој држави је у прво време био настављен тренд готово искључивог приказивања актуелног владара на поштанским маркама. Тако се од 150 југословенских марака које су издате до момента атентата на краља Александра 1934. године, његов лик налазио се на њих 109.³ Протеком времена запажа се извесна диверзификација мотива. Она је са једне стране ишла у правцу даље и ближе прошлости - преко покушаја да се подсећањем на славне битке Првог светског рата и осликавањем важних историјских момената и личности направи представа „континуитета“ народне династије Карађорђевић са српским и хрватским средњовековним владарима, и тако одржи и повећа легитимност њене владавине. Са друге стране, од почетка тридесетих година 20. века објављивано је све више поштанских издања која су била директно или индиректно упућена на свакодневна политичка збивања (савез Мале Антанте, Балкански савез, стварање Бановине Хрватске), али и на шире сегменте друштвеног живота - прве марке са спортским мотивима појавиле су се 1932. године, а научник Никола Тесла као прва личност која није била владалац 1936. године. (Слика 2)

³ *Каталог поштанских марака југословенских земаља 1991*, Југомарка, Београд, 1991, стр. 33-39.

Слика 2: Поштанске марке Краљевине СХС/Југославије 1921-1941.

Слева надесно: Редовна марка са ликом краља Александра (1921); Марка са ликовима средњевековног хрватског краља Томислава и краља Александра (1929); Марка поводом изградње споменика на Кајмакчалану (1931); Марка поводом годишњице формирања Балканског савеза (1937); Марка са доплатним вишком за задругу ПТТ чиновника у Загребу, на којој је слика Бановине Хрватске као „решења хрватског националног питања“ у Југославији (1940).

Извор: *Каталог поштанских марака југословенских земаља 1991*, Југомарка, Београд, 1991.

Краљевина Југославија нестала је у краткотрајном Априлском рату 1941. године. Највећи део простора данашње Србије потпао је под немачку окупацију, која је временом дозволила успостављање извесних цивилних служби, па и поште. За нешто више од три године могле су се уочити крупне промене у политици издаваштва у односу на предратни период. С обзиром да је југословенска влада са краљем Петром избегла у Лондон и тамо наставила да издаје своје поштанске марке, ни на једној српској марки више није било његовог лика, али ни генерала Милана Недића као фактичког „шефа државе“. Уместо суверена кога није било, „Нова Србија“ је на својим редовним маркама приказивала слике српских манастира, настојећи да направи што већи отклон од раније званичне идеологије интегралног југословенства, која је била сматрана за главни узрок тешког положаја у коме се нашао српски народ. Из избора мотива поштанских марака јасно се назирала тешка стварност окупираних територија, притиснуте бројним проблемима (грађански братоубилачки рат, бројне избеглице, највећи број мушкараца у највиталнијем животном добу одведен у заробљеништво, наметање антисемитизма). Она се још боље видела и из чињенице да је на великој већини издања сама номинална вредност поштанске марке за плаћање

поштанске услуге била по правилу нижа него прописана доплатна вредност у различите сврхе. Тако је поштанска служба заправо постала издашан вид парафискалног намета ионако већ осиромашеном грађанству. (Слика 3)

Слика 3: Поштанске марке у окупираној Србији 1941-1944. године

Слева надесно: Марка са доплатним вишком за избеглице (1941); Марка са доплатним вишком поводом „Антимасонске изложбе“ у Београду (1942); Марка са доплатним вишком за ратне инвалиде (1942); Редовна марка са мотивом манастира Љубостиње (1942).

Извор: *Каталог поштанских марака југословенских земаља 1991*, Југомарка, Београд, 1991.

Минималним сређивањем прилика на простору дела Југославије који је током јесени 1944. године ослобођен, успостављен је поштански саобраћај. Већ прве редовне марке нове Демократске Федеративне Југославије, издате у фебруару 1945. године на себи су носиле мотив новог неприкосновеног владара – Јосипа Броза Тита. Маршал Југославије ће у наредне три и по деценије постати један од најконстантнијих мотива на југословенским филателистичким издањима, како поводом његових рођендана, тако и у част других државних и партијских јубилеја и догађаја. Његов лик нашао се на укупно 108 од укупно 2.101 поштанске марке које су објављене у периоду 1944-1991. године.⁴ Иако се овај проценат учешћа не чини толико високим као у случајевима ранијих краљева, мора се имати у виду снажна експанзија југословенског филателистичког издаваштва у другој половини 20. века, односно троструко виши годишњи просек броја објављених марака у периоду након Другог светског рата (43,77), него за време Краљевине

⁴ *Каталог поштанских марака југословенских земаља 1991*, Југомарка, Београд, 1991, стр. 136-295.

Југославије (14,57), са знатно разноврснијим мотивима него раније. О његовој недодирљивости је сведочила и чињеница да се ниједна друга жива личност, ни домаћа ни инострана, није појавила на поштанским маркама Југославије у време његовог живота, а од високих партијских сабораца који су преживели Други светски рат и владали државом ту част постхумно су добили само Едвард Кардељ и Иван Рибар, и то тек након 1980. године. Чак и након Брозове смрти, југословенске поште су сваке наредне године током осамдесетих издавале најмање једну пригодну марку са његовим ликом. Органску целину са поштанским маркама посвећеним Титу представљала су и бројна издања којима су се обележавала сећања на Други светски рат и Југословенску народну армију, на политичка догађања (конгресе и годишњице партије и тзв. друштвено-политичких организација, самите Покрета несврстаних), као и на знатан број истакнутих домаћих и страних историјских личности из те области. До краја шездесетих година 20. века значајно место на вредносницама имала је и индустријализација, као један од главних циљева развоја земље. Укупан број ових марака премашао је бројку од 400 појединачних издања. (Слика 4)

Слика 4: Поштанске марке социјалистичке Југославије из периода друге половине 20. века

Слева надесно: Редовна марка са мотивом маршала Тита (1945), Редовна марка са мотивом металуршке индустрије (1951), Марка поводом одржавања Осмог конгреса Савеза комуниста Југославије (1964), Марка поводом годишњице Југословенског ратног ваздухопловства (1982), Марка са приказом споменика НОБ у Ваљеу (1983).

Извор: *Каталог поштанских марака југословенских земаља 1991*, Југомарка, Београд, 1991.

Поред непосредног, утицај политичких токова на филателију огледао се и у посредном облику. Ни све бројнија издања са тематиком из најразличитијих области људског окружења - природе, спорта, културе, науке и технике, нису могла остати изван матрица легитимизације поретка, па су поједина од њих са најдужом традицијом и најугледнијим визуелним изразом била везана за државне празнике. Тако су традиционалне серије (већи број марака које се издају истог дана и које су повезане истим или сличним мотивима) посвећене флори и фауни објављиване за 25. мај - Дан младости, а оне које су се бавиле уметношћу за Дан Републике 29. новембра. Све јаче конфедералне тенденције југословенског федерализма које су дошле до изражаја уставним амандманима из 1967, 1968. и 1971. године, а крунисане доношењем новог Устава 1974. године, посредно су се виделе у појединим серијама марака (знамените личности, фолклор), које су емитоване од средине шездесетих година, где се од тог периода увек објављивало по шест марака, од којих је свака била везана за по једну републику. Са давањем атрибута „конститутивних елемената федерације“ и аутономним покрајинама, број марака у овим серијама је седамдесетих и осамдесетих година нарастао на по осам. На другој страни, овакво инсистирање на квантитативној равноправности није истовремено било заступљено и на пољу равноправне употребе писма, јер је ћирилица, иако формално једно од два равноправна југословенска писма, у периоду 1966-1984. године била у потпуности протерана из назива државе на маркама, да би се касније вратила, али само у маркама у саставу серија, док је на појединачно издатим маркама назив државе и даље био искључиво латинични све до 1992. године.

Наспрам форсирања продукције везане за шефа државе, партију и тековине НОБ, у југословенској филателији било је приметно одсуство појединих тема које нису биле у складу са званичном идеологијом СКЈ и њеним погледима на друштвену прошлост и стварност. У складу са марксистичким постулатима да је „религија опијум за народ“, на поштанским маркама социјалистичке Југославије мотива везаних за религију и цркву готово да није било. У овом периоду емитовано је тек око 40 поштанских вредности на којима су се налазили прикази

сакралних објеката или личности светитеља. И од овог броја већина тих издања емитована су у контексту који није имао директне везе са религијом и црквом. Тако се нпр. 1947. године манастир Прохор Пчињски нашао на марки којом се обележавала годишњица заседања Антифашистичког собрања народног ослобођења Македоније, док су мотиви фресака и икона три узастопне године (1967-1969) красили издања посвећена уметничкој баштини. Тек 1981. године југословенске поште издаће прво пригодно издање поштанске марке чија је непосредна тема промоције била црква (900. годишњица манастира у Вељуши код Струмице, Македонија), да би у другој половини осамдесетих година број марака са овим мотивима почео да бележи благи раст (у периоду 1985-1991. мотиви који су непосредно или посредно везани за религију појавили су се на укупно 17 издања). Међутим, апсолутни табу био је период балканских и Првог светског рата, јер ови ратови за четири и по деценије постојања друге Југославије нису били представљени чак ни на посредан начин на било каквој њеној поштанској вредносници.

Дугогодишња политичка криза која је крајем осамдесетих и почетком деведесетих кулминирала најпре урушавањем система социјалистичког самоуправљања и политичког монизма, а затим и растакањем федералне државе у крвавом грађанском рату током 1991/92. године, у прво време није имала утицаја на поштанску издавачку политику. Напротив, Заједница југословенских пошта се, без обзира на драматична дневно-политичка збивања и промене, понашала као да се у држави ништа озбиљно не дешава и није мењала раније усвојене издавачке планове. То је доводило до низа парадоксалних ситуација, попут оних да док у Словенији сепаратисти нападају савезне царинике и армију, пошта као једна од савезних заједница јавних предузећа 15. јула 1991. године (у моменту када је ова република *de facto* већ извојевала независност) издаје поштанску марку посвећену годишњици смрти словеначког композитора Јакоба Галуса; да пар дана касније (18. јула) такође издаје серију од чак 10 вредности са мотивима светионика на Јадрану у моменту када је Сабор Републике Хрватске већ био прогласио сецесију ове републике

од СФРЈ, а међунационални ратни сукоб већ буктао целом њеном територијом; односно да почетком 1992. године (29. јануара) једно издање краси лик македонског револуционара Гоце Делчева, док је становништво његове матичне републике још у септембру 1991. године већином од 96% гласова на референдуму гласало за излазак из федерације. У исто време, поште ових република још и пре формалних проглашења отцепљења емитовале су марке са називима својих држава, пуштале их у званичну употребу и тиме потврђивале тезу да је поштанска служба једна од основних државних надлежности и њених симбола, а испоставиће се да су такве делатности биле дуго и темељно припремане на највишем нивоу: „Издаваштво поштанских марака Републике Хрватске своје почетно формално-правно обликовање и деловање започиње у првим данима фебруара 1991. када је Сабор Републике Хрватске донео Одлуку о оснивању и раду Државне комисије за избор ликовних решења поштанских марака РХ“.⁵

Проглашење нове федерације, Савезне Републике Југославије, коју су чиниле Србија и Црна Гора само је унеколико изменило издавачку политику Заједнице југословенских пошта и телефона, која је наставила да ради само са две своје чланице. Неупућени појединац ни по чему из спољног изгледа поштанских марака није могао да закључи да се догодила било каква промена, јер је задржан потпуни континуитет визуелног израза вредносница кроз класицизам и импресионизам, са устаљеном белом маргином око слике (сецесионистичке републике Словенија и Хрватска су врло брзо већином прешле на претежни стил модернизма и поп-арта преко целе марке), док су само они пажљивији могли да примете да је сада ћирилично писмо преузело примат на већем броју издања у односу на латиницу. Дух „нових времена“ огледао се пре свега у престанку издавања поштанских марака посвећених Титу, јер је последње издање поводом Дана младости са мотивом бившег шефа државе објављено 1990. године, што је у потпуности било у складу са доминантним политичким дискурсом. Слично је било и са тематиком везаном за Други светски рат, с обзиром да је крај осамдесетих

⁵ Andrej Sardelić: „Politika izdavaštva poštanskih maraka Republike Hrvatske“, *National security and the future*, Udruga svetog Jurja, Zagreb, 2008, vol. 9, no. 3, стр. 90.

и почетак деведесетих донео најпре притајену, а касније и све већу јавну промену става јавности као и научну ревизију погледа на српску историју тог периода.

Уместо раније наглашеног промовисања тема које су имале везе са комунизмом и радничким покретом, почев од 1992. године запажа се права експанзија раније дуго запостављаних религијских мотива. За свега пет година (у периоду 1992-1997) биће издато чак 46 поштанских марака са најразличитијим мотивима из ове области,⁶ што је више него за претходних 47 година (1944-1991) узетих заједно. Од 1992. године традиционално новембарско издање „Уметност“ је везано искључиво за миље православља, а 1994. године манастири се појављују као тема редовних издања марака у масовним серијама за унутрашњу употребу, па ће од 51 поштанске марке издате те године религија бити заступљена на чак 15 њих. Овакав тренд, који је настављен до данашњих дана, логично се подударао са ставовима јавног мњења, у којима је већина грађана стављала СПЦ на прво место као институцију којој највише верује. Истовремено, он је био и извесан одраз свеопште друштвене конфузије, које се сломом система самоуправног социјализма суочило са различитим видовима дубоке политичке и социјалне подељености и неимања консензуса темељних вредности на којима треба да почива, па се у таквим околностима црква нашла као један од ретких кохезивних фактора, као институција која ужива велику подршку најширих слојева становништва. Слично се могло рећи и за област спорта. Иако су и у социјалистичкој Југославији била објављивана бројна издања са спортским мотивима, она су пре свега била посвећивана одржавању спортских манифестација, нарочито ако је Југославија била њихов домаћин. Од друге половине деведесетих интензивирано је и штампање марака поводом спортских успеха националних репрезентација (медаље на Олимпијским играма 1996. и 2000. године, златна медаља кошаркашке репрезентације на светском првенству 1998, сребро одбојкаша на светском првенству исте године, европска злата ватерполиста, кошаркаша и одбојкаша 2001. године, итд.), неретко у пригодним, визуелно богато

6 *Каталог поштанских марака Југославије : издања 1991-1999*, Југомарка, Београд, 2000, стр. 3-34.

илустрованим издањима већег формата (тзв. „блокови“). Тако је нађено још једно поље мотива које друштвено није било спорно услед популарности спортиста, а истовремено је било веома захвално за ширење позитивне слике саме државе према иностранству.

Нова политичка реалност државе изоловане санкцијама УН у чијем је окружењу беснео крвави рат у који је она била (не)посредно умешана није се могла приметити у свету домаће филателије деведесетих година двадесетог века. Иако је СР Југославији суспендовано чланство у Заједници европских пошта (СЕРТ), југословенске поште су и даље уредно објављивале поштанске марке на годишњу заједничку задату тему ове организације; иако је већини спортиста било забрањено учешће на међународним такмичењима истовремено није био прекидан континуитет издавања марака посвећених светском првенству у фудбалу и олимпијским играма. У складу са званично прокламованом тезом ондашње власти да „Србија није у рату“, сурова страдања и борба српског народа за слободу и независност на просторима авнојевске Хрватске и Босне и Херцеговине у потпуности су изостављане као теме, у мери да је и стручна јавност примећивала „да на маркама има мало сувише флоре, фауне и чувања природе.“⁷ Драматична социјално-економска ситуација у држави на маркама могла се приметити једино по све вишим и вишим номиналним вредностима тих издања (крајем 1993. године пуштене су у оптицај марке са номиналом од 400 милиона динара), односно штампању редовних марака чија је вредност уместо у броју новчаних јединица била изражена словима („А“, „R“) и тиме по потреби била подложна брзој промени коју је наметала хиперинфлација. Не рачунајући спортске, културне и поштанске манифестације, током деведесетих година 20. века, само је један догађај од ширег друштвеног значаја завредео да буде овековечен издањем, а то је било отварање подземне железничке станице „Вуков споменик“ у Београду у јулу 1995. године. Ипак, са отпочињањем НАТО агресије у марту 1999. године, туробна свакодневица више се није могла игнорисати, па се и пошта на свој начин укључила у ратне

7 Владимир Прикић: „Реч уредника“, *Филателиста*, часопис Савеза филателиста Србије, Београд, април 1994, бр. 213/214, стр. 1.

напоре: „Реагујући на на одлучност и непоколебљивост нашег народа да се истраје у борби против злочиначких напада НАТО агресора, ЗЛПТТ пустила је у оптицај 9. априла другу редовну поштанску марку са мотивом мете“.⁸ (Слика 5)

Слика 5: Поштанске марке СР Југославије из периода деведесетих година 20. века

Лева страна, горњи ред: Марка са мотивом фреске из цркве Богородице Лјевишке у Призрену, са номиналом од 400 милиона динара (1993); Редовна „А“ марка, без бројчане номиналне вредности (1993). Лева страна, доњи ред: Марка поводом свечаног отварања подземне железничке станице „Вуков споменик“ у Београду (1995); Редовна „А“ марка, издата за време НАТО агресије (1999). Десна страна: Пригодна „блок“ марка великог формата, издата поводом освајања златне медаље југословенских кошаркаша на Светском првенству у Атини 1998. године.

Извор: *Каталог поштанских марака Југославије издања 1991-1999. године*, Југомарка, Београд, 2000.

Интересантно је приметити да оваква политика издаваштва поштанских марака СР Југославије у деведесетим годинама 20. века није била усамљени изузетак, јер су сличне тенденције биле су забележене и у ондашњој Русији: „Последње совјетске

8 Б. Станковић: „Срце на мети“, *Политика*, 13.04.1999, стр. 30.

и прве руске серије поштанских марака разликују се у четири главна правца. Најупечатљивија је важност религије као главне теме, преко 17% свих издања има религијску тематику. [...] Друга разлика између совјетских и руских марака је да су директне политичке и идеолошке теме у потпуности одсутне у овим каснијим. [...] Задржане су поштанске марке поводом Олимпијских игара и Игара добре воље. [...] Природа је и даље била популарна тема на руским маркама. [...] Социјални проблеми су избегавани“.⁹

Резултати избора одржаних у септембру и децембру 2000. године означили су почетак процеса радикалних политичких промена. Усвајањем нове Уставне повеље у фебруару 2003. године појавиле су се прве поштанске марке са називом нове државе Србија и Црна Гора. Оне су биле врло редак светски пример двоструке номиналне вредности (и у динарима и у еврима), одражавајући збиљу одвојености две републике чланице нове конфедерације, у којој је Република Црна Гора још од новембра 2000. године увела немачку марку као искључиво средство плаћања. Време је показало да је, као и у случају распада СФРЈ, управо пошта била једно од главних подручја за промоцију „новог државног суверенитета“ сецесиониста, с обзиром да је „Црна Гора већ 15. децембра 2005. године почела са издавањем марака са називом државе Crna Gora – Montenegro, кроз редовно издање од четири вредности, док је на подручју Србије настављено коришћење важећих издања из периода СЦГ“.¹⁰

Једна од видљивијих промена праваца државне политике након 2000. године односила се на спољну политику. Поред обнављања дипломатских односа са великим западним силама и стратешке одлуке о почетку процеса придруживања Европској унији, уследио је и повратак у најважније међународне организације, одустајањем од инсистирања на правном континуитету са некадашњом СФРЈ и подношењем формалних молби за улазак као потпуно нове државе. У складу с тим, СРЈ је током новембра месеца 2000. године била примљена у чланство УН и у ОЕБС,

9 Stanley D. Brunn: „Stamps as Messengers of Political Transition“, *Geographical Review*, American Geographical Society, New York NY, 2011, vol. 101, no. 1, стр. 30-33.

10 Milan Vukosavljević: „Upotreba maraka i frankiranje u Državnoj zajednici Srbija i Crna Gora“, *Filatelist*, časopis Saveza filatelista Srbije, Beograd, april 2012, br. 269/270, стр. 43.

а пошта је тим поводом објавила две марке, иако њихово штампање није било планирано када је годину дана раније био објављиван план издавања за ову годину,¹¹ и тако након дужег времена вратила политичку дневну реалност на своја издања. Иако такви и слични „дневнополитички“ мотиви током наредне две деценије неће бити заступљени у великој мери, они ће ипак повремено красити нова поштанска издања, било директним (2005. године издата је марка живописне симболике поводом добијања позитивне Студије о изводљивости прикључивања Европској унији, 2008. поводом председавања ОЕБС), било индиректним поводима (на марки поводом јубилеја излажења часописа НИИ 2010. године у графичком решењу јасно се распознавао изглед броја тог недељника чија је насловна страна славила укидање виза од стране ЕУ). У последњој деценији, спољна политика се у српским маркама провлачи и кроз форму обележавања годишњица успостављања дипломатских односа са појединим иностраним државама, и ту се донекле одступа од установљене праксе да се поштанске марке са директним политичким мотивима издају само поводом европских интеграција, с обзиром да су поједина од ових издања била посвећена и пријатељским односима са другим, неевропским државама - Кубом, Јужном Корејом, Индијом. (Слика 6)

11 Б. Станковић: „Усвојен Програм за 2000. годину“, *Политика*, 25.11.1999, стр. 34.

Слика 6: Поштанске марке Југославије и Србије током прве две деценије 21. века

Слева надесно: Марка поводом пријема СРЈ у УН (2000); Марка поводом почетка преговора о придруживању са ЕУ, номинала и у динарима и у еврима (2005); Марка поводом председавања Србије Комитетом министара Савета Европе (2007); Марка поводом годишњице излажења листа НИН, у доњем десном углу се налази број часописа који афирмативно говори о визној либерализацији са ЕУ (2010); Марка поводом почетка преговора о приступању Србије ЕУ (2014); Марка поводом годишњице успостављања дипломатских односа Србије и Кубе (2015).

Извори: *Scott 2009 Standard Postage Stamp Catalogue (vol. 5, vol 6)*, Scott Publishing Co, Sidney OH, 2008; *Интернет сајт ЈП Пошта Србије, архива поштанских марака за 2010, 2014. и 2015. годину*: <https://posta.rs/cir/filatelija/arhiva-izdanja.aspx> (приступљено 15.11.2019).

У актуелној издавачкој политици се и даље примећује извесна уздржаност од појединих мотива. Тешко и нерешено статусно питање Косова и Метохије, које се од јуна 1999. године фактички налази изван правног система остатка државе у филателији се рефлектовало на начин да су мотиви који би имали било каквих веза са овом територијом начелно изостављени, сем пар изузетака (2005. године на једном издању осликан је Национални парк Шара, 2014. године објављена је серија од четири марке са мотивима манастира који су под заштитом УНЕСКО). Поред спортиста, од савременика на издањима се појавио само упокојени патријарх СПЦ Павле (2014. године), док су смрти двојице некадашњих истакнутих државних лидера, Зорана Ђинђића и Слободана Милошевића остале необележене, вероватно због дубоке подељености њиховог вредновања међу ширим слојевима становништва. У односу на догађаје из прошлости и даље је приметно да се избегавају мотиви који су друштвено спорни, тако да док је са једне стране видљиво потпуно одсуство издања у вези са

ближом прошлости (Други светски рат и ратови деведесетих на простору бивше Југославије), на другој српска пошта је у прве две деценије 21. века објавила више десетина марака које су подсећале на годишњице славних битака из Првог и Другог српског устанка и балканских и Првог светског рата.

За више од века и по свог постојања, српска пошта остала је једна од ређих јавних установа, односно предузећа која је сво време свог битисања била и остала под државном ингеренцијом. Као таква, она се и сама непрекидно мењала и делила судбину државе, њене успоне и падове. Иако са одређеним резервама и изузецима, може се закључити да су поштанске марке и остале вредноснице српске поште у континуитету прилично верно одражавале политичка и шира социјална збивања у држави и друштву. Стога, као интересантно материјално сведочанство свог времена, поштанске марке могу истовремено бити користан помоћни извор података у разним друштвено-хуманистичким наукама, али и саме могу бити захвалан предмет проучавања, који у српским оквирима још увек чека на дубља научна истраживања.

ЛИТЕРАТУРА

- Деспотовић, Драган: *Историјат поште и поштанских марака*, IPRESS, Београд, 2002.
- *Интернет сајт ЈП Пошта Србије, архива поштанских марака за 2014. и 2015. годину*: <https://posta.rs/cir/filateliija/arhiva-izdanja.aspx> (приступљено 15.11.2019) .
- *Каталог поштанских марака југословенских земаља 1991*, Југомарка, Београд, 1991.
- *Каталог поштанских марака Југославије : издања 1991-1999. године*, Југомарка, Београд, 2000.
- Прикић, Владимир: „Реч уредника“, *Филателиста*, часопис Савеза филателиста Србије, Београд, април 1994, бр. 213/214, стр. 1.
- Станковић, Б: „Срце на мети“, *Политика*, 13.04.1999.

- Станковић, Б: „Усвојен Програм за 2000. годину“, *Политика*, 25.11.1999.
- Brunn, Stanley D.: „Stamps as Messengers of Political Transition“, *Geographical Review*, American Geographical Society, New York NY, 2011, vol. 101, no. 1, стр. 19-36.
- Dimitrijević, Vesna: *Istorijsko na poštanskim markama*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 1999.
- Sardelić, Andrej: „Politika izdavaštva poštanskih maraka Republike Hrvatske“, *National security and the future*, Udruga svetog Jurja, Zagreb, 2008, vol. 9, no. 3, стр. 87-101.
- *Scott 2009 Standard Postage Stamp Catalogue (vol. 5, vol. 6)*, Scott Publishing Co, Sidney OH, 2008.
- Vukosavljević, Milan: „Upotreba maraka i frankiranje u Državnoj zajednici Srbija i Crna Gora“, *Filatelist*, časopis Saveza filatelista Srbije, Beograd, april 2012, br. 269/270, стр. 34-48.

Zoran B. Radonjić

**PHILATELY AND POLITICS – THE INFLUENCE OF
POLITICAL AND SOCIAL EVENTS ON POSTAL STAMPS
IN SERBIA**

Resume

The topic of the paper is the analysis of influences of political and social events on publishing policies of postal stamps manufactured by The Post of Serbia (and Yugoslavia). The starting assumption is that mentioned influences were always present considering that postal service in Serbia, from its beginnings to present day, was always organized as a public service. The analysis and quantification of the content of postal stamps gave insight into the publishing production starting from the year 1866 when the first postal stamps were printed to present day, with discussion of the most characteristic examples. First period is marked with a very narrow range of topics which appear on postal stamps and those are solely the National emblem and the portraits of the kings of Obrenović and Karađorđević dynasties. Only gradually from the beginning of the third decade of the twentieth century other motifs start to appear (city landscapes, sport). Postal stamps of the occupied Serbia from 1941 to 1945 usually depict the grim everyday life and simultaneously serve as a means of gaining additional statewide income. In the second half of the twentieth century philatelic production of Yugoslavia becomes more intensive and diverse. Direct influence of the state is reflected in numerous illustrations concerning marshal Tito, The League of Communists of Yugoslavia, the Second World War, but also through the various supporting details associated with postal publishing. After the dissolution of the SFRY, these subjects were completely abandoned and replaced by motifs of Orthodox Christian religion,

sport and environmental protection while the social reality is seldom depicted (NATO aggression of 1999, the process of joining the European Union in period after 2000). The main conclusion is that the postal stamps always reflected the political and social trends in the country and that they represent a helping source of information or even alone the topic of social studies.

Keywords: post service, Serbia, philately, politics, society, art, 19th century, 20th century.

* Овај рад је примљен 15. новембра 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 1. децембра 2019. године.